

Николо Макиавели

ВЛАДЕТЕЛЯТ

Niccolò Machiavelli

IL PRINCIPE

Преводът е направен по последното критично издание на Джорджо Инглезе върху Николо Макиавели „De Principatibus“, издадено от Италианския исторически институт по средновековието, Рим, 1994, публикувано от Einaudi, Torino, 1995, със заглавието „Il Principe“ и от Newton Compton, Roma, 1998, в сборника „Niccolò Machiavelli Tutte le opere – storiche, politiche e letterarie“.

La presente edizione riproduce, in italiano, il nuovo testo critico approntato da Giorgio Inglese: Niccolò Machiavelli, *De principatibus*, Istituto storico italiano per il Medio Evo, Roma 1994 (pubblicato anche da Einaudi, Torino, 1995, con il titolo *Il Principe* e da Newton Compton, Roma, 1998 nel volume di Niccolò Machiavelli, *Tutte le opere – storiche, politiche, letterarie*).

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Сава Славчев, превод, 2014
© Издателство „Изток-Запад“, 2014

ISBN 978-619-152-524-9

**Niccolò
Machiavelli**

**Николо
Макиавели**

IL PRINCIPE ВЛАДЕТЕЛЯТ

Traduzione dall'italiano
Sava Slavtchev

Превод от италиански
Сава Славчев

Redazione
Antonio Balistreri

Редактор
Антонио Балистрери

Николо Макиавели. ВЛАДЕТЕЛЯТ
Под редакцията на Антонио Джузепе Балистрери

Превод от италиански *Сава Славчев*
Въведение, исторически бележки, хронология на събитията и
речник *Антонио Джузепе Балистрери*
Редакция и превод на въведението, историческите бележки,
хронологията на събитията *Сава Славчев*
Посланието на Макиавели *Сава Славчев*
Благодарности *Сава Славчев*

Niccolò Machiavelli. IL PRINCIPE
A cura di Antonio G. Balistreri

Traduzione di Sava Slavtchev
Introduzione, schede storiche, note e glossario di Antonio Giuseppe
Balistreri
Redazione e traduzione di *Cronologia e Il contesto storico* di Sava
Slavchev e A.G. Balistreri
Il messaggio di Machiavelli di Sava Slavtchev
Ringraziamenti di Sava Slavtchev

СЪДЪРЖАНИЕ

Трактат, породил спорове	7
Бележки към превода.....	11
Писмо до Франческо Ветори (от 10 декември 1513 г.)	15

ВЛАДЕТЕЛЯТ / 26–263

Исторически бележки	265
Хронология на събитията	271
Посланието на Николо Макиавели	281
Благодарности.....	285
Речник на италианските термини на съвременен италиански език	287
Показалец на личните имена.....	295

INDICE

Un trattato controverso (in bulgaro)	7
Nota alla traduzione (in bulgaro).....	11
Lettera a Francesco Vettori del 10 dicembre 1513	14

IL PRINCIPE / 26-263

Il contesto storico (in bulgaro)	265
Cronologia (in bulgaro).....	271
Il messaggio di Machiavelli (in bulgaro)	281
Ringraziamenti (in bulgaro)	285
Glossario (in italiano)	287
Indice dei nomi (in bulgaro)	295

ТРАКТАТ, ПОРОДИЛ СПОРОВЕ

КНИГАТА „ВЛАДЕТЕЛЯТ“ Е НАПИСАНА МЕЖДУ юли и декември 1513 г. и първоначално се разпространява само ръкописно. За първи път печатното издание излиза едва през 1532 г., след смъртта на автора, както почти всички негови произведения. През 1559 г., когато Контрареформацията е във вихъра си, името на Макиавели е поставено в списъка на забранените книги. Около „Владетелят“ се създава нещо като „черна легенда“; възприема се като „наръчник“ за тирани, жадни за кръв и власт. Във Франция книгата е използвана за нападки срещу Катерина Медичи, на която е поверено регентството след смъртта на крал Анри II. През 1576 г. се появява трактатът на Иносент Жентие със заглавие „Antimachievel ou Discours sur les moyens de bien gouverner et maintenir en bon paix un royaum... contre Nicholas Machiavel le florentin“ („Срещу Макиавели, или Разсъждения върху средствата за доброто управление и поддържане на добър мир в едно кралство... срещу флорентинеца Николо Макиавели“). Самата Катерина Медичи е обвинявана, че отправя хугенотски молби към своя съветник Морвие, като го кара да ѝ чете „ce beau et chrestien livre“ („тази хубава християнска книга“) (т.е. „Владетелят“), оставяйки впечатлението, че може би това я вдъхновява за клането в деня на св. Вартоломей. През 1652 г. се разказва, че катехизмът на Двора на на кардинал Мазарини е „conçu de l'esprit de Machiavel“ („пропит от духа на Макиавели“); че австрийският император Йозеф II води политика, достойна за

героя на Макиавели; че Наполеон, по думите на Шатобриан, е възпитаник на Макиавели.

Теоретично погледнато, йезуитът Джовани Ботеро се опитва с произведението си „За държавното дело“, появило се през 1589 г., да съвмести собственото си виждане за политиката, което след Макиавели не може вече да се вмести в моралните и религиозните изисквания. Понеже компромисът е невъзможен, католиците се задоволяват политикът на практика да следва това, което държавният интерес налага, стига да е защитник и на този на религията, като се отнася към нея с полагашата ѝ се почит. Тъй като произведението на Макиавели е вече факт, но открито не може дори да се загатва за него, се прибегва до т.нар. тацитизъм, т.е. използване на личността на латинския историк Тацит, който поради песимистичните си виждания е индиректен представител на вижданията на флорентинеца (дори само за да ги отрича или критикува). Този камуфлаж характеризира голяма част от политическите трактати в периода между втората половина на XVI и първата половина на XVII в., особено около дебатите, свързани с „държавническите дела“. По този повод е редно да се спомене краткото есе на Лодовико Дзуколо, излязло през 1621 г. именно със заглавие „За държавническите дела“. За отбелязване в това съчинение е по-голямата, безпристрастна възможност за интерпретация на концепцията за автономност на политиката.

От страниците на „Пояснения от Парнас“ (1612) на Траяно Бокалини, посветени на Макиавели, започва интерпретирането на „Владетелят“, на което му е съдено да има голям успех и което напълно преразглежда традиционно възприемания образ на „наставника на тираните“. Според Бокалини Макиавели дава „изкуствени кучешки зъби“ на едно „стадо от овце“, като под това има предвид, че „Владетелят“ е такова произведение (за добро или за зло), което дава на безропотните народи идеята за бунт срещу техните господари.

Според Алберто Джентиле Макиавели трябва да бъде смятан за „demokratie laudator ac assertor natus... Tirannidis summe inimicus“ („роден защитник и радетел на демокрацията... страшен неприятел на тираните). Тази мисъл следва и Жан-Жак Русо в „Du contrat social“ („За обществения договор“) (1762), където казва, че „като се преструва, че дава уроци на краля, флорентинецът дава важни уроци на народа“, определяйки „Владетелят“ като „книга на републиканците“. След него идва тезата на Фосколо, изложена в есето „Слава и живот на Николо Макиавели“ (1810), според която „Владетелят“ е книга, писана „заобиколно“, с намерението да „разкрие слабостите на владетелите“ (теза, продължена и в „За гробищата“).

Междувременно си пробива път и идеята, че трябва да се прави разлика между Макиавели, автор на „Владетелят“, и Макиавели, автор на „Размисли“, противопоставяйки теоретика на абсолютната монархия на разпаления поддръжник на републиканската идея. Наченки на подобно мислене има още при Монтескьо и във френската енциклопедия в статията *Machiavellisme*, според някои писана от Дидро. Сериозен принос в тази насока е и „Възхвала на Николо Макиавели, флорентински гражданин и секретар“ – книга, публикувана в Неапол през 1779 г. от Джузепе Мария Галанти, чието мнение относно републиканизма на Макиавели съвпада с това на Виторио Алфиери, изразено в трактата „За владетеля и писмата“ (1789). През XVII в. Пиетро Джаноне и Джанбатиста Вико преоткриват произведението на флорентинеца.

Едва през XIX в. творчеството на Макиавели достига своя връх. То става отправна точка за философи като Фихте и Хегел, а в Италия Макиавели е провъзгласен за пророк на обединението на страната, въпреки резервите на Мацини и враждебността на католическите мислители. Едва изследванията на Франческо де Санктис (който посвещава на флорентинеца едни от най-силните страници в „История на италианската литература“) реабилитират Макиавели и той заема своето

достойно място в развитието на италианската и европейската политическа история и мисъл. За „Владетелят“ се казва, че книгата е несправедливо оценявана от морална гледна точка, а не откъм логическа и научна стойност. Флорентинският мислител е разглеждан не само като предтеча на обединението на Италия, но и като основоположник на новото време („схоластиката умира, ражда се науката“). По строгост, интелектуална значимост и прямота дори го сравняват с Данте. Неговите ограничения се определят като ограничения на самата епоха, която не е познавала естествените права на хората. Критическата, историческата и филологическата работа върху произведенията на Макиавели започват през ХХ в. Налагат се и интерпретациите на учени и мислители като Ф. Майнике, Б. Кроче, Дж. Джентиле, А. Грамши, Ф. Чабод, Дж. Прецолини, Фрейер, Д. Кантимори, Л. Русо, Е. Гарин, Ф. Жилбер, Дж. Сасо, Дж. Покок, К. Дионизотти и много други, които изследват творбите на Макиавели, като си дават сметка, че се намират пред класик, от когото могат да се извлекат основните категории на едно модерно съзнание.

В България „Il Principe“ е преведен за първи път през 1889 г. от Христо Ваклинов. След това книгата излиза през 1933 г. в превод на Петър Драгоев със заглавието „Князът“. През 1985 г. в поредицата „Философско наследство“ на издателство „Наука и изкуство“ излизат и избраните съчинения на Макиавели. В тях е и преводът на същия трактат от Иван Тонкин със заглавието „Владетелят“. За четвърти път само трактатът „Владетелят“ излиза в малка книжка през 1991 г. в превод на М. Янков.

Настоящото двуезично издание е не само първото по рода си, но се основава и на последните критически изследвания на специалисти върху творчеството на Макиавели.

Джузепе Антонио Балистрери

БЕЛЕЖКИ КЪМ ПРЕВОДА

ПРИСТЪПВАМ КЪМ ТЕЗИ НЯКОЛКО ДУМИ с противоречиви чувства. От една страна, хем ми се искаше да мине без бележки на преводача, хем си давах сметка, че колкото и кратки да са тези обяснения, няма как да ги пропуснем и да не направим някои уговорки.

Има някои качества, които са неоспорими за Макиавели: прямота, добросъвестност, искреност (в писмото му до Фр. Ветори личи и самоирония, чувства се как Николо се надсмива на себе си – без, разбира се, това да лишава Макиавели от съзнанието за собствената си значимост). С тази своя прямота и искреност флорентинецът изразява идеите си, които са го завладели напълно и обсебват цялото му съзнание. Те до такава степен проникват в него, че още преди да са се превърнали в мисли, са вече осъзнато преживяване: стават част и предмет на преживяното от познаващия субект – само по този начин може да се обясни силата, с която идеите на Макиавели завладяват читателя. А това не може да не се отрази върху начина на писане. Идеята до такава степен е пропита от същина, до такава степен е почувствана, че няма вече разделение на форма и съдържание – те стават едно цяло. Всичко е толкова конкретно, че идеята прекосява думата с бързина, която не оставя никаква възможност да бъде осъзната като дума и моментално се превръща в образ. От такава гледна точка дори може да се приеме, че Макиавели е лесен за разбиране – при него всичко е онагледено и директно. Тази директ-

ност обаче се оказва изключително трудна за превод, защото авторът не обръща никакво внимание на граматическите и синтактически връзки, а връхлита направо в същината на проблема; и, както казва Де Санктис: „Макиавели избягва увъртания, мотивировки и украшения като пречка и забавяне на изложението и избира най-краткия път – правия.“ Именно това поражда трудността при превода. Сложнотиите, произтичащи от стила на Макиавели, се отнасят за цялото произведение, но може би се открояват най-вече при ключовите думи в текста, а именно „virtù“ и „fortuna“ – термини, които живеят в непрекъсната, напрегната и противоречива връзка. Веднага трябва да споменем, че думата „virtù“ – ‘доблест, сила, способност, храброст, дарба, добродетел, склонност’ (предавана в част от критическите издания на съвременен италиански език и като ‘политическо умение’) – означава всички тези неща заедно и всяко от тях поотделно. Че идва от латински, това е ясно, но не е онова, което означава латинското „virtus“. Да се обясни точното значение на думата „virtù“ означава да се направи многотомно изследване върху цялата култура на Ринашиментото, защото тази дума е основната идея на целия Ренесанс и е използвана от всички големи мислители и творци на епохата, за да предадат нейния дух. Затова и преводът на „virtù“ винаги е приблизително точен. Подобни неща, но в по-малка степен, могат да се кажат и за „fortuna“ (‘щастие, случай, съдба, успех, орис, богатство’), „ambizione“ (‘амбиция, честолюбие’), „grandi“ (‘благородници, знатни’), „liberalità“ (‘щедрост’): все термини, които също могат да извадят преводача от равновесие. Всички те са преведени в съответствие с дадения контекст, след дълго търсене и размишления. И ако целият гений на Италианския Ренесанс е изразен с думата „virtù“ и всички произтичащи от това последици, терминът „Stato“, означава ‘Държава’. Какво точно обаче са разбирали под държава в онази епоха е доста трудно да се каже. Още от онова време терминът има съответствия в другите западни

езици: нем. Staät, фр. État, англ. State, но за смисъла му трябва да се доверим на специалистите по история и италианския Ренесанс, които ще отговорят и на въпроса кога именно възниква държавата в смисъла, който влагаме днес в понятието.

С тези малки уточнения се надявам, че настоящото двуезично издание – първо по рода си – ще намери немалък брой почитатели както между специалистите – политолози, философи, историци, филолози и др. – така и сред обикновените ценители на голямата европейска мисъл.

Сава Славчев

LETTERA A FRANCESCO VETTORI del 10 dicembre 1513

*Magnifico oratori florentino
Francischo Vectori¹
Apud Summum Ponteficem,
patrono et benefactori suo.
Romae²*

Magnifico ambasciatore. „Tarde non furon mai gratie divine.“³ Dico questo, perché mi pareva haver perduta no, ma smarrita la gratia vostra, sendo stato voi assai tempo senza scrivermi; et ero dubbio donde potessi nascere la cagione.

¹ Francesco Vettori (1474–1539), caro amico e corrispondente di Machiavelli, ricoprì come lui diversi incarichi diplomatici, ed era allora ambasciatore di Firenze presso la corte pontificia di Leone X a Roma. In questa lettera, scritta da Machiavelli quando si trova confinato „in villa“, presso il suo podere dell’Albergaccio vicino San Casciano, si dà notizia per la prima volta della composizione del Principe. Di notevole interesse è poi anche la descrizione del modo in cui Machiavelli trascorre la sua giornata, per le notizie che ci dà su se stesso, sul suo carattere, sulla sua vitale accettazione della realtà, anche quando è sgradevole e degradata, sui suoi studi e sul valore nobilitante che vi attribuisce.

² „A Francesco Vettori, ambasciatore fiorentino presso il Sommo Pontefice, proprio patrono e benefattore. Roma“.

³ Citazione a memoria del v. 13 del Trionfo dell’Eternità di Francesco Petrarca. Qui ironicamente: „l’arrivo di una vostra lettera è una grazia di cui non devo lamentarmi per il ritardo.“

ПИСМО ДО ФРАНЧЕСКО ВЕТОРИ от 10 декември 1513 г.

*До Франческо Ветори¹,
Флорентинския пратеник
при Върховния глава на Църквата,
негов благоволител и покровител.
Рим²*

Ваше благородие, „Божията благодат никога не е закъсняла“³. Казвам ви това, защото се опасях, не че съм изгубил окончателно, а само временно Вашата благосклонност поради дългото време, през което не ми писахте; и размишлявах коя може да бъде причината за това. На всички причини, които ми минава-

¹ Франческо Ветори (1474–1539) – близък приятел и кореспондент на Макиавели, занимавал се с различни дипломатически задачи, флорентински посланик в папския двор на папа Лъв X в Рим. В това писмо, написано от Макиавели, когато се намира затворен в една „вила“ в имота на Албергачо, близо до Сан Кашано, за пръв път споменава за писането на книгата „Владетелят“. Интересен е начинът, по който той представя как Макиавели прекарва деня си с описание за самия него, неговия характер, приемането му на реалността на живота, дори когато тя е неприятна, на неговите изследвания и значението, което им придава.

² На съвременен италиански език: „A Francesco Vettori, ambasciatore fiorentino presso il Sommo Pontefice, proprio patrono e benefattore. Roma.“

³ Цитат от „Триумф на вечността“ (XIII) на Франческо Петрарка.

Et di tucte quelle che mi venivono nella mente tenevo poco conto, salvo che di quella quando io dubitavo non vi havessi ritirato da scrivermi, perché vi fussi suto scripto che io non fussi buono massaio delle vostre lettere; et io sapevo che, da Filippo et Pagolo⁴ in fuora, altri per mio conto non l'haveva viste. Honne rihauto⁵ per l'ultima vostra de' 23 del passato, dove io resto contentissimo vedere quanto ordinatamente et quietamente voi exercitate cotesto officio pubblico⁶; et io vi conforto a seguire così, perché chi lascia e sua commodi per li commodi d'altri, so perde e sua, et di quelli non li è saputo grado. Et poiché la Fortuna vuol fare ogni cosa, ella si vuole lasciarla fare, stare quieto et non le dare briga, et aspettar tempo che la lasci fare qualche cosa agl'huomini; et allhora starà bene a voi durare più fatica, veghiare più le cose, et a me partirmi di villa et dire: eccomi. Non posso pertanto, volendovi rendere pari gratie, dirvi in questa mia lettera altro che qual sia la vita mia, et se voi giudichate che sia a barattarla con la vostra, io sarò contento mutarla.

Io mi sto in villa, et poi che seguirno quelli miei ultimi casi⁷, non sono stato, ad accozarli tutti, 20 dì a Firenze. Ho infino a qui uccellato a' tordi di mia mano. Levavomi innanzi dì, inpaniavo, andavone oltre con un fascio di gabbie addosso, che parevo el Geta quando e' tornava dal porto con e libri d'Amphitrione⁸; pigliavo el meno dua, el più sei tordi. Et così stetti tutto settembre; dipoi questo badalucco, ancora

⁴ Filippo Casavecchia, comune amico di Machiavelli e di Vettori, e il fratello dello stesso Vettori, Paolo.

⁵ Riferito a *gratia vostra*.

⁶ E cioè, ambasciatore dei Medici a Roma presso Leone X, anch'egli un Medici: un posto di tutto riposo (anche qui, sottile ironia di Machiavelli).

⁷ Si riferisce alle sue disgrazie politiche seguite al ritorno dei Medici a Firenze.

⁸ Geta, schiavo di Anfitrione (commedia omonima di Plauto), appare carico dei libri del suo padrone.

ха през главата, не обърнах особено внимание, освен на онази, че Вие сте се разколебали да ми пишете, защото сте сметнали, че не съм дискретен пазител на писмата Ви. Като изключим Филипо и Паоло⁴, аз мисля, че други хора не са ги виждали. Знак за Вашето благоволение⁵ получих на 23 този месец, от който със задоволство разбрах колко спокойно и прилежно изпълнявате служебните си задължения⁶ и аз Ви съветвам да продължавате в този дух, защото който изоставя собственото си благо заради благо на другите се лишава от своето, а от другите не получава благодарност. И понеже съдбата разполага с всичко, по-добре да не я закачаме, да си седим кротко и да не ѝ създаваме проблеми, а да оставим времето да ѝ даде възможност да свърши нещо за хората. Тогавя ще е хубаво с по-голямо усилие Вие да бдите над нещата си, а аз да напусна къщата и да кажа: ето ме. Така че в това свое писмо и в желанието си да Ви отвърна със същата благосклонност, не мога да Ви кажа друго, освен че какъвто и да е животът ми и Вие сметнете, че е достоен да бъде разменен с Вашия, аз бих го сторил на драго сърце.

След премеждията, които имах, аз си седя вкъщи⁷; не издържах всичките 20 дни във Флоренция. Дори собственоръчно лових дроздове, като ставах преди да се пукне зората, покривах клетките с дървесна смола, след което с целия куп клетки тръгнах да ловувам и приличах на Гета с книгите на Амфитрион⁸ на връщане от пристанището. Хващах от два до шест дрозда. Така прекарах целия септември, като убивах времето по този начин,

⁴ Филипо Казавекиа, приятел на Макиавели, и Паоло Ветори – брат на Франческо.

⁵ На съвременен италиански език: „*Riferito a gratia vostra.*“

⁶ Тоест посредник на семейство Медичи в Рим при папа Лъв X: „едно доста спокойно място“ (и тук още веднъж си личи иронията на Макиавели).

⁷ Отнася се до политическите му неуспехи, които последват завръщането на Медичите във Флоренция.

⁸ Гета, роб на Амфитрион, герой от популярен роман от XV в. по комедията „Амфитрион“ на Плавт.

che dispettoso et strano, è mancato con mio dispiacere; et quale la vita mia vi dirò. Io mi lievo la mattina con el sole e vommene in uno mio boscho che io fo tagliare, dove sto dua hore a rivedere l'opere del giorno passato, et a passar tempo con questi tagliatori, che hanno sempre qualche sciagura alle mane o fra loro o co' vicini. Et circa questo bosco che io vi harei a dire mille belle cose che mi sono intervenute, et con Frosino da Panzano et con altri che voleano di queste legne. Et Fruosino in spetie mandò per certe cataste senza dirmi nulla, et al pagamento mi voleva rattenere 10 lire, che dice haveva havere da me quattro anni sono, che mi vinse a cricca in casa Antonio Guicciardini. Io cominciai a fare el diavolo; volevo accusare el vetturale, che vi era ito per esse, per ladro; tandem Giovanni Macchiavelli vi entrò di mezzo, et ci pose d'accordo. Batista Guicciardini, Filippo Ginori, Tommaso del Bene et certi altri cittadini, quando quella tramontana soffiava, ognuno me ne prese una catasta. Io promessi a tutti; et manda'ne una a Tommaso, la quale tornò in Firenze per metà, perché a rizzarla vi era lui, la moglie, le fante, e figliuoli, che parèno el Gaburra quando el giovedì⁹ con quelli suoi garzoni bastona un bue. Di modo che, veduto in chi era guadagno, ho detto agl'altri che io non ho più legne; et tutti ne hanno fatto capo grosso, et in spetie Batista¹⁰, che connumera questa tra l'altre sciagure di Prato.

Partitomi del bosco, io me ne vo a una fonte, et di quivi in un mio uccellare. Ho un libro sotto, o Dante o Petrarca, o un di questi poeti minori¹¹, come Tibullo, Ovvidio et simili: leggo quelle loro amorse passioni et quelli loro amori,

⁹ Il macellaio nel giorno della macellazione.

¹⁰ Battista Guicciardini, podestà di Prato quando fu saccheggiata dagli spagnoli nell'agosto 1512.

¹¹ Non per il valore, ma per l'argomento trattato.

който напук и за мое учудване свърши, което ме разочарова. Ще ви разкажа как протича животът ми и след това. Ставам при изгрев слънце и отивам в моята гора, където карам да ми насекат дървата и два часа съзерцавам работата от предишния ден, като прекарвам времето с дърварите, които все се карат за нещо или помежду си, или със съседите си. А за самата гора мога да кажа хиляди хубави неща, които ми се случиха, както мога и да разкажа за Фрозино да Панцано и други, които искаха от тези дърва. Специално Фрозино изпратил да вземат няколко купа, без да ме предупреди, и в момента на плащането искаше да ми удържи 10 лири, защото твърдеше, че му ги дължа от четири години, още от играта на карти в къщата на Антонио Гуичардини. Аз започнах да хитрувам, реших да набеда кочияша, че е отишъл да ми открадне дървата, докато най-накрая се намеси Джовани Макиавели, който ни помири. Батиста Гуичардини, Филипо Джинори, Томазо дел Бене и други граждани, като задухаше оня пронизващ вятър, поръчваха доста от тия дърва. Аз им ги обещах и като изпратих купчината дърва на Томазо във Флоренция се оказало, че била половин купчина, защото я подреждал той, слугата, жена му и децата, които приличали на Габура⁹, когато в четвъртък със слугите си започва да коли воловете. Като видях кой именно печели казах на другите, че нямам вече дърва, а те се начумериха, особено Батиста¹⁰, който счита тази за една от бедите, сполетели Прато.

Като си тръгвам от гората отивам до един извор и от него стигам до едни хрусталаци, дето има много птици. С мен си нося някоя книга – или Данте, или Петрарка, или някой от другите поети¹¹, като Тибул или Овидий и други: чета за техните любовни

⁹ Флорентински касапин.

¹⁰ Батиста Гуичардини бил градоначалник на подвластния на Флоренция съседен град Прато, който през август 1512 г. бил превзет и плячкосан от испанците.

¹¹ Незначителни не поради качеството на написаното, а поради предмета.

ricordomi de' mia, godomi un pezzo in questo pensiero. Transferiscomi poi in su la strada nell'hosteria, parlo con quelli che passono, dimando delle nuove de' paesi loro, intendo varie cose, et noto varii gusti et diverse fantasie d'huomini. Viene in questo mentre l'hora del desinare, dove con la mia brigata mi mangio di quelli cibi che questa povera villa et paululo patrimonio comporta. Mangiato che ho, ritorno nell'hosteria: quivi è l'hoste, per l'ordinario, un beccaio, un mugnaio, dua fornaciai.

Con questi io m'ingagliofo per tutto di giuocando a criccha, a triche-tach, et poi dove nascono mille contese et infiniti dispetti di parole iniuriose, et il più delle volte si combatte un quattrino et siamo sentiti nondimanco gridare da San Casciano. Così rinvolto entra questi pidocchi traggo el cervello di muffa, et sfogo questa malignità di questa mia sorta, sento contento mi calpesti per questa via, per vedere se la se ne vergognassi.

Venuta la sera, mi ritorno in casa et entro nel mio scrittoio; et in sul'uscio mi spoglio quella veste cotidiana, piena di fango e di loto, et mi metto panni reali e curiali; et rivestito condecientemente entro nelle antique corti degli antiqui huomini, dove, da loro ricevuto amorevolmente, mi pasco di quel cibo che solum è mio, et che io nacqui per lui; dove io non mi vergogno parlare con loro, et domandarli della ragione delle loro actioni; et quelli per loro humanità mi rispondono; et non sento per 4 hore di tempo alcuna noia, sdimenticho ogni affanno, non temo la povertà, non mi sbigottiscie la morte: tucto mi transferisco in loro. E perché Dante dice che non fa scienza senza lo ritenere lo havere inteso¹², io ho notato quello di che per la loro conversatione ho fatto capitale, et composto uno opuscolo *De principatibus*, dove io mi profondo quanto io posso nelle cogitationi di questo subbietto, disputando che cosa è principato, di quale spetie sono, come e' si acquistono, come e' si mantengono, perché si perdono. Et se vi piacque mai

¹² Paradiso, V, 41–42.

страсти и любви, които ми напомнят за моята, и се наслаждавам на тези мисли. След това излизам на пътя за гостилницата, разговарям с хората, които минават, питам ги за новините от техните села и научавам различни работи; забелязвам различни вкусове и различно въображение у хората. Така вече е дошло време за обяд и сядам да обядвам със семейството си, като ям храните, които този лош хотел и оскъдното ни състояние позволяват. Когато се нахраня, връщам се в гостилницата: там е гостилничарят, който е касапин, воденичарят и двама хлебари.

С тях се заиграваме по цял ден на карти – на крикиа и триш-таш, откъдето после се раждат хиляди спорове и пререкания, съпроводени и с обидни думи, като в повечето случаи става дума за съвсем дребни пари, а виковете ни се чуват чак в Сан Кашано. Така, сред тези скръндзи, изваждам малко мозъка си от тая плесен и давам изблик на злобата от ориста си, като съм доволен, че ме тъпче, за да видя няма ли да се засрами.

Като настане вечер се прибирам вкъщи и влизам в кабинета; на входа събличам дрехата си за всеки ден, цялата изцапана с кал и мръсотия, и си обличам дворските дрехи, като добивам изискан и подобаващ вид; така влизам в древните дворове на високопоставените личности, от които любезно съм приет, храня се с онази храна, която единствено е достойна за мен и за която съм роден, защото аз не се срамувам да говоря с тях и да ги питам за подбудите на техните постъпки; и те поради своята човечност ми отговарят. По този начин в продължение на 4 часа не чувствам никаква скука, забравям всякаква умора, бедността не ме плаши, не се страхувам от смъртта: аз цял съм тях. Защото Данте казва, че не е научено това, което не е разбрано¹²: аз забелязах и запомних от техните разговори неща, които събрах в едно томче, наречено *De principatibus*, където задълбочавам, колкото ми е възможно, своите размишления върху тази тема, разисквайки какви са владенията, колко вида биват, как се

¹² Данте, „Рай“, V, 41–42.

alcuno mio ghiribizo, questo non vi dovrebbe dispiacere; et a un principe, et maxime a un principe nuovo, doverrebbe essere accetto; però io lo indirizzo alla Magnificenza di Giuliano¹³. Filippo Casavecchia l'ha visto; vi potrà ragguagliare in parte et della cosa in sé, et de' ragionamenti ho hauto seco, anchor che tuttavolta io l'ingrasso et ripulisco.

Voi vorresti, magnifico ambasciatore, che io lasciassi questa vita et venissi a godere con voi la vostra. Io lo farò in ogni modo, ma quello che mi tenta hora è certe mie faccende che fra 6 settimane l'harò fatte. Quello che mi fa stare dubbio è che sono costì quelli Soderini, e quali io sarei forzato, venendo costì, viciarli et parlar loro¹⁴. Dubiterei che alla tornata mia io non credessi scavalcare a casa, et scavalcassi nel Bargiello¹⁵, perché, ancora che questo stato¹⁶ habbi grandissimi fondamenti et gran securtà, tamen egli è nuovo, et per questo suspectoso, né ci manca de' saccenti, che, per parere come Pagolo Bertini, metterebbono altri a scotto, et lascierebbono el pensiero a me. Pregovi mi solviate questa paura, et poi verrò in fra el tempo detto a trovarvi a ogni modo.

Io ho ragionato con Filippo di questo mio opuscolo, se egli era ben darlo o non lo dare; et, sendo ben darlo, se gli era bene che io lo portassi, o che io ve lo mandassi. El non lo dare mi faceva dubitare che da Giuliano e' non fussi, non ch'altro, letto, et che questo Ardinghelli¹⁷ si facessi honore di questa mia

¹³ Giuliano de' Medici (1479–1516), terzo figlio di Lorenzo il Magnifico, e in quel momento Signore di Firenze.

¹⁴ A Pier Soderini, governatore (“gonfaloniere”) della repubblica fiorentina, che Machiavelli aveva sostenuto e con cui aveva collaborato, era stato concesso, dopo l'esilio seguito alla restaurazione medicea, di risiedere a Roma sotto sorveglianza. Machiavelli non avrebbe potuto far a meno di frequentarlo, e quindi avrebbe visto fallire i suoi tentativi di ingraziarsi i Medici.

¹⁵ Cioè in prigione.

¹⁶ Quello mediceo di Firenze.

¹⁷ Segretario papale ostile a Machiavelli.

задържат и защо се загубват. И ако моите писания се харесат на някого, това не бива да го смущава, особено ако се харесат на някой владетел, и то нов: той би трябвало да ги приеме с охота. Аз съм ги замислил за Джулиано¹³. Филипо Казавекиа ги разглежда. След разговорите, които проведох с него на въпросната тема, непрекъснато добавям и махам по нещо.

Вие искате, Ваше благородие, да оставя този начин на живот и да се любувам заедно с вас на този, който водите Вие. Аз ще го направя, но това, което ме възпира, са някои мои неща, които след 6 седмици ще съм свършил. Онова, което ме кара да се колебая за идването ми в Рим, е, че там са Содерини, които ще съм длъжен да посещавам и да говоря с тях¹⁴. Страхувам се, че на връщане, вместо да сляза от коня у дома, ще трябва да сляза в Барджиело¹⁵, защото тази държава¹⁶ има стабилна основа и е много сигурна, но все пак е нова и затова е мнителна, а и е пълна с всезнайковци като Паоло Бертини, които спокойно могат да изпратят някого на хотел, като оставят на мен да плащам сметката. Моля Ви, освободете ме от тези страхове и ще дойда на всяка цена да Ви навестя в уговореното време.

Аз говорих с Филипо за моята книжка и умувахме дали е добре да я дам или не; и ако е добре да му я дам, дали трябва лично да я занеса или да я изпратя по някого. Да не я дам ме кара мисълта, че Джулиано може и да не я прочете, а ако я дам, оня Арингели¹⁷ може да си присвои заслугите за моя последен труд. Да предста-

¹³ Джулиано Медичи (1479–1516), третият син на Лоренцо Великолепни; в този момент властва над Флоренция.

¹⁴ Сваленият от Медичите Пиеро Содерини (1452–1522), гонафалониере на Флорентинската република, намерил убежище в Рим при брат си кардинал Франческо Содерини. Бившият секретар, като близък сътрудник, знаел, че една тяхна среща бързо щяла да стигне до ушите на Медичите и не се съмнявал за последиците от това.

¹⁵ Флорентинският затвор.

¹⁶ На Медичите във Флоренция.

¹⁷ Папски секретар, враждебно отнасящ се към Макиавели.

ultima fatica. El darlo mi faceva la necessità che mi caccia, perché io mi logoro, et lungo tempo non posso star così che io non diventi per povertà contennendo, appresso al desiderio harei che questi signori Medici mi cominciassino adoperare, se dovessino cominciare a farmi voltolare un sasso; perché, se poi io non me gli guadagnassi, io mi dorrei di me; et per questa cosa, quando la fussi letta, si vedrebbe che quindici anni che io sono stato a studio dell'arte dello stato, non gl'ho né dormiti né giuocati; et dovrebbe ciascheduno haver caro servirsi d'uno che alle spese d'altri fussi pieno d'esperienza. Et della fede mia non si dovrebbe dubitare, perché, havendo sempre osservato la fede, io non debbo imparare hora a romperla; et chi è stato fedele et buono 43 anni, che io ho, non debbe potere mutare natura; et della fede et della bontà mia è testimonio la povertà mia.

Desidererei adunque che voi ancora mi scrivessi quello che sopra questa materia vi paia, et a voi mi raccomando. Sis felix¹⁸:

Die¹⁹ X Decembris 1513.

Niccolò Machiavelli in Firenze

¹⁸ Sii felice.

¹⁹ Giorno.

вя тази книжка ме кара и необходимостта, защото изразходвам и последните си средства, и няма да мине много време, когато ще изпадна в състояние на унижителна бедност; освен това имам и желанието да започна да служа на рода Медичи, дори ако трябва като начало да търкалям някой камък. Ако не успея да спечеля тяхното благоразположение, ще трябва да се сърдя само на себе си. Но ако някой прочете книгата, ще види, че петнадесетте години, през които съм изучавал държавното изкуство, не са хвърлени на вятъра – а всеки би трябвало да си послужи с някого, който е натрупал опит, от който може да се възползва. В моята съвестност не бива да има съмнения, защото винаги съм бил такъв и няма сега да се променям. А който е бил верен и добронамерен 43 години, на колкото съм аз, със сигурност не може да се промени; за моята преданост и добронамереност свидетелства моята бедност.

Бих желал отново да ми пишете за това как намирате написаното от мен, моля Ви¹⁸.

Бъдете щастлив¹⁹. Ден десети, декември 1513 г.

Николо Макиавели, Флоренция

¹⁸ На съвременен италиански: Sii felice.

¹⁹ В италианския оригинал незавършено: след ден десети.

Niccolò Machiavelli

Il Principe

Николо Макиавели

Владетелят

Indice

Dedica

Nicolaus Maclavellus Magnifico

Laurentio Medici Iuniori Aalutem

[Niccolò Machiavelli saluta il

Magnifico Lorenzo de' Medici il giovane] 34

Capitolo I.

Quot sint genera principatum e quibus modis acquirantur

[Di quante ragioni sieno e' principati, e in che modo si acquistino] 38

Capitolo II.

De principatibus hereditariis

[De' principati ereditarii] 40

Capitolo III.

De principatibus mixtis

[De' principati misti] 42

Capitolo IV.

Cur Darii regnum quod Alexander occupaverat

a successoribus suis post Alexandri mortem non deficit

[Per qual cagione il regno di Dario, il quale da Alessandro fu occupato,

non si ribellò da' suoi successori dopo la morte di Alessandro] 64

Capitolo V.

Quomodo administrandae sunt civitates vel principatus,

qui, antequam occuparentur suis legibus vivebant

[In che modo si debbino governare le città o principati gli quali, innanzi fussino

occupati, si vivevano con le loro legge] 72

Capitolo VI.

De principatibus novis qui armis propriis

e virtute acquiruntur

[De' Principati nuovi che s'acquistano con l'arme proprie e virtuosamente] 78

Capitolo VII.

De principatibus novis qui alienis armis

e fortuna acquiruntur

[De' principati nuovi che s'acquistano con le armi e fortuna di altri] 88

Съдържание

Посвещение	
Николо Макиавели на Негова Светлост	
Лоренцо де Медичи.....	35
Глава I	
Колко вида владения има	
и по какъв начин се придобиват	39
Глава II.	
За наследствените владения.....	41
Глава III.	
За смесените владения	43
Глава IV.	
За причините, поради които кралството на Дарий,	
завладяно от Александър, не се разбунтувало срещу	
наследниците му, след смъртта на Александър	65
Глава V.	
Как трябва да се управляват градовете и владенията,	
които преди завоюването им били управлявани от	
собствени закони.....	73
Глава VI.	
За новите владения, придобити	
със собствено оръжие и доблест	79
Глава VII.	
За новите владения, придобити с чуждо оръжие	
и с милостта на съдбата	89

Capitolo VIII.

De his qui per scelera ad principatum pervenere

[Di quelli che per scelleratezze sono venuti al principato] 108

Capitolo IX.

De principatu civili

[Del Principato Civile] 118

Capitolo X.

Quomodo omnium principatum vires perpendi debeant

[In che modo si debbino misurare le forze di tutti i principati] 128

Capitolo XI.

De principatibus ecclesiasticis

[De' principati ecclesiastici] 132

Capitolo XII.

Quot sint genera militiae e de mercennariis militibus

[Di quante ragioni sia la milizia, e de' soldati mercennarii] 138

Capitolo XIII.

De militibus auxiliariis, mixtis e propriis

[De' soldati ausiliarii, misti e proprii] 152

Capitolo XIV.

Quod principem deceat circa militiam

[Quello che s'appartenga a uno principe circa la milizia] 162

Capitolo XV.

De his rebus quibus homines**e praesertim principes laudantur aut vituperantur**

[Di quelle cose per le quali gli uomini, e specialmente i principi, sono laudati o vituperati] 168

Capitolo XVI.

De liberalitate e parsimonia

[Della liberalità e della parsimonia] 172

Capitolo XVII.

De crudelitate e pieate; e an sit melius**amari quam timeri, vel e contra**

[Della crudeltà e pieà e s'elli è meglio esser amato che temuto, o più tosto temuto che amato] 178

Глава VIII.	
За тези, които стават владетели чрез злодейства	109
Глава IX.	
За гражданските владения	119
Глава X.	
Как трябва да се измерват силите на една държава	129
Глава XI.	
За църковните държави	133
Глава XII.	
За различните видове войска и за наемните войници	139
Глава XIII.	
За спомагателните, смесените и собствените войски	153
Глава XIV.	
Как владетелят трябва да устрои военното дело	163
Глава XV.	
За онези качества, за които хвалят или порицават хората и преди всичко владетелите	169
Глава XVI.	
За щедростта и пестеливостта	173
Глава XVII.	
За жестокостта и милосърдието и затова дали е по-добре да бъдеш обичан или да внушаваш страх	179

Capitolo XVIII.

Quomodo fides a principibus sit servanda

[In che modo e' principi abbino a mantenere la fede] 186

Capitolo XIX.

De contemptu e odio fugiendo

[In che modo si abbia a fuggire lo essere sprezzato e odiato] 192

Capitolo XX.

**An arces e multa alia quae cotidie
a principibus fiunt utilia an inutilia sint**[Se le fortezze e molte altre cose, che ogni
giorno si fanno da' principi, sono utili o no] 212

Capitolo XXI.

Quod principem deceat ut egregius habeatur

[Che si conviene a un principe perché sia stimato] 224

Capitolo XXII.

De his quos a secreis principes habent

[De' secrearii che' principi hanno appresso di loro] 234

Capitolo XXIII.

Quomodo adultores sint fugiendi

[In che modo si abbino a fuggire gli adulatori] 238

Capitolo XXIV.

Cur Italiae principes regnum amiserunt

[Per quale cagione gli principi di Italia hanno perso gli stati loro] 242

Capitolo XXV.

**Quantum fortuna in rebus humanis possit,
e quomodo illi sit occurrendum**[Quanto possa la Fortuna nelle cose umane,
e in che modo se gli abbia a resistere] 246

Capitolo XXVI.

**Exhortatio ad capessendam Italiam
in libertatemque a barbaris vindicandam**

[Esortazione a pigliare la Italia e liberarla dalle mani de' barbari] 254